

DEMOCRAȚIA PARTICIPATIVĂ – PRECONDIȚIE PENTRU ECONOMIA SOCIALĂ

Dina Loghin^[1]

Rezumat

Economia socială funcționează pe baza unor principii, procesul democratic de luare a deciziilor fiind unul dintre cele definitorii. Încât se pune problema dacă pot fi luate decizii democratice în organizații în absența unei culturi a democrației la nivel de societate. În același timp, solidaritatea și participarea socială – condiții de bază ale promovării și dezvoltării economiei sociale – rămân o provocare pentru România, având în vedere conotația lor negativă dată de asocierea cu experiențele din perioada comunismului. Pornind de la esența și beneficiile democrației, articolul de față face o trecere în revistă a economiei sociale din perspectiva practicii în promovarea și consolidarea democrației. Articolul urmărește importanța democrației participative ca o condiție pentru dezvoltarea economiei sociale în România.

Cuvinte cheie: *economie socială, democrație, cultură civică, leadership comunitar, dezvoltare comunitară, democrație participativă*

Introducere

Atât economia socială cât și democrația pot avea anumite cauze ale apariției și dezvoltării, se pot manifesta în anumite condiții și sub diverse forme, respectă anumite principii și valori, necesită o anumită infrastructură, au un anumit tip de relație cu piața și implică un grad înalt de responsabilitate individuală și coresponsabilitate socială. Dacă avem în vedere istoricul apariției și dezvoltării economiei sociale în România, întrebarea firească este dacă democrația participativă ar putea fi o condiție a succesului acesteia în țara noastră.

Sfârșitul anului 2012 aduce în atenția specialiștilor din multe domenii de activitate, societății civile și publicului larg, poate mai mult și

^[1] Președinte executiv Fundația „Șanse Egale pentru Femei” (SEF), Str. Împăcării/Petre Țușea, nr. 19, Iași, e-mail: dina.loghin@sef.ro.

mai puternic ca până acum, dezbaterele și proiectele de economie socială și economie solidară. Pe fondul crizei economice, cu impact sensibil apropiat dar cu reacții populare și politici diferențiate în țările membre ale Uniunii Europene, ar trebui menționate, în primul rând, Strategia Europei 2020^[1] – proiecție pentru viitorul ciclu de dezvoltare pe continent pentru intervalul 2014-2020 – și Proiectul Cartei Europene a Coresponsabilității Sociale^[2], document inovator în domeniul coeziunii sociale. Strategia Europei 2020 stabilește trei repere esențiale ca jaloane ale progresului: creștere economică inteligentă (consolidarea cunoașterii, inovație, educație, societate digitală), creștere durabilă (creșterea eficienței în producție și a competitivității) și creștere economică incluzivă (participare sporită pe piețele muncii, dobândirea de noi abilități profesionale, diminuarea sărăciei), în timp ce Proiectul Cartei Europene a Coresponsabilității Sociale promovează atitudini pro-active, responsabile și asumate în scopul reducerii sărăciei, insecurității, inegalităților sociale și economice, discriminării de orice fel și stagnării. Rolul economiei sociale în atingerea obiectivelor ce decurg din documentele menționate este mai mult decât evident.

Cauze posibile ale apariției și dezvoltării economiei sociale

Organizații ce pot fi încadrate în economia socială au fost inițiate și dezvoltate în România din mai multe cauze, nu toate fiind rezultatul acțiunii unor persoane cu nivel redus de studii și competențe minime, și nu toate având neapărat ca scop integrarea socială a grupurilor vulnerabile.

Economia socială este definită în țara noastră ca fiind „tipul de economie care îmbină în mod eficient responsabilitatea individuală cu cea colectivă în vederea producerii de bunuri și/sau furnizării de servicii, care urmărește dezvoltarea economică și socială a unei comunități și al

[1] Disponibil online la http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/priorities/index_en.htm, accesat la 19.10.2012.

[2] Disponibil online la <http://www.socialjustice.ie/sites/default/files/file/EU/2011-03-01%20-%20Draft%20European%20charter%20on%20shared%20social%20responsibility%20ENG.pdf>, accesat la 19.10.2012.

cărei scop principal este beneficiul social” (Asiminei, 2012, p. 10). Dacă ceea ce urmărim este dezvoltarea comunității, atunci ar trebui să amintim aici nevoia de cunoștințe și abilități sociale și civice, pe de o parte pentru a putea fi integrați în aceasta, iar pe de altă parte pentru a contribui la dezvoltarea și sustenabilitatea ei pe termen lung. Democrația participativă ar putea fi un răspuns la satisfacerea acestei nevoi.

Apariția economiei sociale în România are mai multe cauze, cel mai adesea menționate fiind: ignorarea sau incompleta acoperire de către piață sau de către stat a nevoilor indivizilor și necesitatea supraviețuirii – fie a oamenilor, fie a organizațiilor – într-un context nou. În foarte multe cazuri, cel puțin la începutul anilor '90, corelarea ignorării sau incompletei acoperiri a nevoilor cu necesitatea supraviețuirii individuale a dus la apariția organizațiilor neguvernamentale *la firul ierbii* (grassroots). Acestea au fost înființate, pe de o parte, de cei care, pierzându-și locul de muncă dar având un grad înalt de instruire (cum ar fi inginerii), au văzut oportunitatea de a se ajuta pe ei înșiși ajutându-i pe alții – eventual să înțeleagă democrația și să se implice în consolidarea ei. Pe de altă parte, absolvenții facultăților de științe umane aplicate, fără șanse de angajare în domeniul lor, s-au asociat în vederea inițierii de servicii sociale sau sociomedicale în beneficiul unor grupuri defavorizate. Reprezentanții ambelor grupe s-au mobilizat, de regulă, după parcurgerea unui traseu educațional furnizat de experții americani și europeni în domeniile respective, inclusiv în structurarea și managementul organizațiilor neguvernamentale (aș menționa aici în special organizațiile din Statele Unite ale Americii și Marea Britanie) și beneficiind de asistență tehnică și sprijin financiar extern.

O altă cauză a apariției și/sau dezvoltării economiei sociale ar putea fi oportunitatea de a beneficia de un context favorabil fie pentru apariția și dezvoltarea economiei sociale (prin politici naționale și/sau locale) fie „pentru dezvoltarea adecvată a indivizilor, grupurilor și comunităților” în scopul câștigării independenței față de ajutorul extern (Zabratanska K, Szadowska-Ciezka A și Krosniak P, 2012, p. 182). În acest sens trebuie menționat aici, în ciuda problemelor create în implementarea sa, cadrul favorabil oferit de finanțarea prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane (POSDRU).

Nu în ultimul rând, inițiative de antreprenoriat social, finalizate de apariția economiei sociale și/sau a celei solidare, pot fi generate și de un grad înalt de organizare și dezvoltare comunitară.

Condiții

Există anumite condiții necesare dezvoltării economiei sociale și, printre acestea, se numără solidaritatea și participarea socială (Asiminei, 2012, p. 20) pe de o parte, și cultura antreprenorială (Pascaru, Gh. și Doboș, A., 2012, p. 142) pe de altă parte.

O altă condiție de dezvoltare a economiei sociale este însă și cultura civică. Subliniind că „...este nevoie de o implicare a întregii societăți pentru dezvoltarea acestui domeniu al întreprinderilor sociale”, doamna Marieke Huysentruyt^[1] menționează, în interviul acordat, printre domeniile de interes pentru cercetare, „nivelul de angajare al oamenilor” (Pitea M, 2012, p. 126). Angajamentul civic este un aspect al culturii civice, iar importanța acesteia pentru ca democrația să funcționeze este subliniată de Wiliam M. Sullivan^[2] în articolul *Infrastructura democrației: De la Societatea Civilă la Comunitatea Civilă*. Autorul prezintă concluziile studiului făcut de Robert Putnam privind guvernarea regională în Italia (Myers, 1996, p. 11).

Putnam a analizat patru aspecte ale culturilor civice în regiuni de succes ale Italiei, în care guvernarea democratică a funcționat foarte bine, și anume (Myers, 1996, p. 7):

1. angajamentul civic, așteptările că indivizii și grupurile sunt „animate de interesele celorlalți”;
2. gradul înalt de egalitate politică, definit ca un context social în care „relațiile orizontale ale reciprocității și cooperării” predomină asupra relațiilor „verticale ale autorității și dependenței”;
3. nivelele înalte de solidaritate, încredere și toleranță;
4. faptul că regiunile civice erau locuri de viață asociativă intensă, ceea ce a dezvoltat abilități de cooperare și responsabilitate împărtășită.

^[1] Coordonator academic SELUSI - proiect care pune accent pe perspectivele economice, manageriale și pe metodologiile teoretice, experimentale și empirice.

^[2] Profesor de filosofie la La Salle University, la data editării volumului.

Concluzia studiului a fost că forța normelor civice și a așteptărilor au determinat dezvoltarea toleranței sociale, încrederii și cooperării. În mod surprinzător, forța normelor civice „s-a dovedit, de asemenea, a fi și cel mai bun prezicător al vitalității economice”. Ar mai trebui precizat aici că egalitatea politică, scop fundamental al democrației, „are mari șanse de a se impune în absența marilor inegalități economice” (Lijphart, 1999, p. 258).

Pe lângă cultura civică, cultura locală privind elitele ar putea fi, de asemenea, o condiție de dezvoltare a economiei sociale, dacă avem în vedere *Leadership-ul comunitar*. *Leadership* înseamnă în primul rând conducere (în sens de activitate de conducere), dar în același timp și capacitatea, abilitatea de a conduce, în cazul nostru o comunitate. Conceptul de *leadership comunitar* are și se concentrează pe un domeniu aparte și poate fi definit ca „tendința unei comunități de a colabora între sectoare într-o manieră susținută, orientată către intensificarea performanțelor acelei comunități” (Botezat, 2012, p. 52). Sferele sale de activitate pot include o organizație, o arie de interes, o instituție, un oraș, un județ sau o regiune. *Leadership-ul comunitar* presupune ca persoana care îl exercită să aibă influență și să exercite putere, având rol decisiv în procesul de decizie din comunitatea respectivă – fie doar într-o anumită sferă de activitate a comunității, fie în mai multe – spre binele comunității respective.

În cadrul unei comunități, incluziunea și participarea sunt la fel de importante. Dar, chiar și în comunități restrânse, este imposibil ca toți membrii săi să aibă același rol. Atunci când unii dezvoltă abilități și capacități de lideri și în măsura în care activitatea acestora va fi recunoscută de către membrii comunității și va întruni adeziunea lor, atunci avem *Leadership comunitar*. Întrucât membrii comunității nu sunt pasivi, ci se informează cu privire la treburile comunității și intervin activ pentru informarea liderilor privind problemele comunitare, putem spune că cele două noțiuni, participare și conducere, sunt corelative, sunt legate și nu pot fi discutate una separat de cealaltă. Rolurile liderului, fie el formal sau informal, și ale participanților sunt complementare, iar *leadership-ul comunitar* nu poate fi exercitat într-un regim autoritar, ci doar într-unul democratic. De altfel, *leadership-ul*

comunitar este expresia spiritului democratic și a valorilor fundamentale ale democrației liberale: libertate, egalitate, comunitate.

Democrație înseamnă forma de guvernare în care puterea și responsabilitățile civice sunt exercitate de toți cetățenii, direct sau prin reprezentanții lor liber aleși și este, totodată, forma de instituționalizare a libertății. Democrația participativă înseamnă participarea individuală a cetățenilor la luarea deciziilor politice și la dezvoltarea politicilor ce le afectează viața, în special direct și nu prin reprezentanții lor aleși. Cetățenia activă, generată de cultura civică, și democrația participativă organizează principiile revendicării și asigurării drepturilor de către cei săraci și cei excluși. Cu alte cuvinte, necesitățile simțite vor fi schimbate în acțiune, devenind necesități exprimate. În acest fel, creșterea și lărgirea ariei participării cetățeanului îi educă pe indivizi să fie cetățeni eficienți și democrați și, totodată, le valorizează propriile puteri (empower). Democrația participativă îl poate astfel transforma pe individ din cetățean privat, preocupat doar de problemele sale, în cetățean public, atent, grijuliu, căruia îi pasă de ceea ce se întâmplă în jurul său.

Democrația participativă a devenit parte integrantă a modelului european de societate, participarea devenind un drept cetățesc. Consacrarea complementarității dintre democrația reprezentativă și democrația participativă sunt menționate în Tratatul de la Lisabona^[1] care confirmă și cele trei principii care stau la baza guvernancei democratice în Europa:

- Egalitatea democratică – cetățenii trebuie să se bucure de atenție egală din partea instituțiilor europene;
- Democrația reprezentativă – acordarea unui rol mai important Parlamentului European și o mai mare implicare a parlamentelor naționale;
- Democrația participativă – noi mecanisme de interacțiune între cetățeni și instituții, printre care se numără, de exemplu, inițiativa cetățenilor.

În plus, Tratatul de la Lisabona clarifică natura relațiilor dintre statele membre și Uniunea Europeană.

[1] Informații disponibile la http://europa.eu/lisbon_treaty/glance/democracy/index_ro.htm, accesat la 25.10.2012.

Forme de manifestare

Economia socială se manifestă prin două modele principale: de integrare socială a grupurilor vulnerabile și de dezvoltare comunitară (Asiminei, 2012, p. 6). Definim aici comunitatea ca fiind „acea populație care posedă în comun caracteristici speciale atribuite aceluși teritoriu pe care îl ocupă, caracteristici ce sunt asumate de membrii comunității ca fiind identitare” (Botezat, 2012, p. 41), iar ca definiție a *dezvoltării comunitare* ne oprim la cea dată de Organizația Națiunilor Unite în 1955: „un proces menit să creeze condițiile de progres economic și social pentru întreaga comunitate, cu participarea activă a acesteia și cu totală încredere posibilă în inițiativa comunităților”.

Orice comunitate este caracterizată de o anumită capacitate, și aceasta poate fi definită în două moduri^[1], prin:

a) cea caracteristică care afectează abilitatea comunității de a identifica, mobiliza și pune probleme sociale și de sănătate;

b) modalitatea de cultivare și folosire a cunoștințelor transferabile și abilităților, ca și a sistemelor și resurselor care afectează nivelul de schimbări ale comunității și ale individului, compatibile cu scopurile și obiectivele sociale sau/și de sănătate publică.

Capacitatea comunitară depinde de participare și de conducere, de abilități, resurse, rețele sociale și interorganizaționale, de un simț comunitar, de înțelegerea istoriei comunității, de puterea comunitară, de valorile comunitare și de reflecția critică. Încă o dată realizăm că *leadership-ul comunitar* nu poate fi exercitat fără participarea comunității și că există o interdependență între membrii comunității – fie ei lideri sau simpli membri participanți – care afectează însăși capacitatea comunității de a face față problemelor comune. Atât participanții cât și liderii trebuie să asigure capacitatea comunității de a pune probleme locale, de a crea planuri de calitate, de a obține acces la abilitățile necesare, de a evalua nevoile comunității și de a implementa programe adecvate acestor nevoi comunitare. Ei trebuie să lucreze împreună pentru schimbare comunitară, de reglementare și/sau organizațională.

[1] Goodman et al. (1998), Dimensions of Community Capacity în *Health Education & Behavior*, Vol. 25 (3), p. 259; disponibil online la http://141.213.232.243/bitstream/2027.42/67070/2/10.1177_109019819802500303.pdf, accesat la 20.02.2011.

Schimbare organizațională ar putea însemna și dezvoltarea unei sub-unități de economie socială în cadrul unei organizații existente.

Ar mai trebui să amintim aici că există patru ținte morale ale conducerii^[1]:

- eliberarea potențialului uman al celorlalți;
- realizarea echilibrului dintre nevoile individuale și cele ale comunității;
- apărarea valorilor fundamentale ale comunității;
- inducerea în indivizi a sensului inițiativei și responsabilității.

Dezvoltare comunitară înseamnă *empowerment-ul* comunităților și se referă, în principal, la crearea și/sau refacerea condițiilor comunitare care ar putea să facă posibilă reintegrarea comunității în circuitul global al unei bunăstări dezirabile și neapărat colective. Totodată, dezvoltarea comunitară se referă și la constituirea unor mecanisme de mobilizare a resurselor comunitare în scopul rezolvării problemelor pe care comunitatea le poate avea la un moment dat. În acest sens s-a dezvoltat *organizarea comunitară*, „proces democratic, de lungă durată, prin care oamenii sunt încurajați: să se reunească în jurul unor interese și probleme comune, să identifice potențiale soluții la problemele din comunitate și să acționeze pentru ca factorii de decizie să le transpună în realitate”^[2].

Abordarea intereselor și problemelor comune este participativă, întrucât se acordă prioritate rolului activ al beneficiarilor care își asumă responsabilitatea pentru desfășurarea activităților și vor avea, de altfel, o voce în luarea deciziilor. Putem considera procesul ca fiind de *participare socială* deoarece este vorba de „acțiunea indivizilor integrați într-un grup, mai mare sau mai mic, confruntat cu o anumită situație, problemă, sarcină” (Asiminei, 2012, p. 17). Dar putem avea în vedere și aspectul ce ține de *democrația participativă*. În primul rând, participarea socială a fost posibilă deoarece au fost create oportunități pentru toți membrii comunității să-și aducă contribuția la luarea deciziilor. Exercițiul democratic a devenit un exercițiu de exercitare a puterii de către cetățeni, care stabilesc prioritățile pentru ceea ce este important

[1] Loghin, D. coord. (2010), *Povestea mea, succesul nostru. Manual participant*, Vol. I, Editura și Tipografia PIM, Iași, p. 19.

[2] Extras și adaptare din *POVEȘTI DE ORGANIZARE COMUNITARĂ – sau cum oameni obișnuiți fac lucrurile să se întâmple*, Centrul de Resurse pentru participare publică, București, 2011.

pentru ei, în loc de a se lăsa pe mâna reprezentanților lor aleși să rezolve problemele și să hotărască ce este important. Deciziile se iau prin construirea *consensului*, considerat a fi realizat când fiecare parte este de acord că *va putea trăi cu soluția propusă, chiar dacă aceasta nu este soluția lor preferată*. Mai mult, procesul are la bază „încredere, bunăvoință și idealism democratic” care sunt „imperative democratice” (Myers, 1996, p. 1) și ar putea fi considerate „resurse practice cheie” și în economia socială.

Relație cu piața

Relația economiei sociale cu piața reiese din prezentarea celor două sub-sectoare ale economiei sociale așa cum se regăsesc în Carta Principiilor Economiei Sociale din 2002: cel comercial (de afaceri) și cel necomercial. Astfel, sub-sectorul necomercial este format „din toate organizațiile economiei sociale pe care criteriile conturilor naționale le consideră producători necomerciali, adică cei care furnizează majoritatea producției lor gratuit sau la prețuri ne semnificative din punct de vedere economic” (Asiminei, 2012, p. 7).

Democrația are, la rândul ei, relație cu piața. Pe de o parte, așa cum menționează Benjamin R. Barber^[1] în introducerea la capitolul al VI-lea *Democrația și piața liberă*, „capitalismul are nevoie de democrație dar nu știe cum să o creeze sau să o susțină și adesea produce circumstanțe care o pot submina” (Myers, 1996, p. 32). Caracteristica principală rămâne faptul că „piețele sunt mai curând contractuale decât comunitare”, în sensul că nu ne oferă „o identitate comună sau calitatea de membru al unui grup”. În același timp, piața generează un „discurs mai curând privat decât public”, și ne împiedică – în calitate de simpli consumatori – „să vorbim ca de la cetățean la cetățean despre consecințele sociale ale alegerilor noastre legate de piață”. Astfel, în timp ce „consumatorii alunecă spre retorica elementară a lui «eu»”, cetățenii „crează limbajul comun al lui «noi»”. Efectele globalizării și crizei susțin în continuare concluziile autorului: „Nu numai că noi avem nevoie de democrație dincolo de piață, dar și piețele noastre au nevoie de demo-

[1] Director, Centrul Walt Whitman pentru Cultura și Politicile Democrației, Universitatea Rutgers din New Jersey, la data editării volumului.

crație dacă vor să supraviețuiască”. Vorbim acum din ce în ce mai mult de comerț echitabil (*fair trade*), astfel de produse începând să apară din ce în ce mai mult pe piață, iar produsele și serviciile unor ONG-uri românești (cum ar fi Fundația Alături de Voi de Iași, dar nu numai) încep să concureze cu sectorul comercial (de afaceri).

În același timp trebuie să amintim că piețele au introdus un anumit dinamism relațiilor sociale și economice, iar evoluția economiei de piață aduce continuu provocări. Dacă ținem cont de evoluția tehnologiei, observăm că economia de piață poate fi mai dinamică decât democrația, cu implicații profunde asupra acesteia. Și, așa cum menționa Wiliam M. Sullivan în introducerea la Capitolul 3. – *Crearea Sistemelor Economice în Piața Globală*, „beneficiile fundamentale ale democrației, cum ar fi siguranța drepturilor individuale, pot exista doar atâta vreme cât cei mai mulți cetățeni împărtășesc sentimentul solidarității și al destinului comun” (Myers, 1998, p. 14). Demersurile civice de educație pentru respectarea principiilor și valorilor democrației, ca și campaniile de conștientizare (awareness raising) a problemelor cu care se confruntă anumite grupuri de persoane pot duce la responsabilizarea întregii comunități, la coresponsabilitate și la crearea unui mediu favorabil dezvoltării solidarității și participării, deci la crearea condițiilor favorabile economiei sociale.

Responsabilitate individuală, socială și coresponsabilitate socială

Ținând cont de ceea ce spunea filosoful Jean Jacques Rousseau, și anume că oamenii s-au născut liberi, Wiliam A. Galston^[1], în introducerea la capitolul al II-lea – *Rolul cetățenilor: drepturi și responsabilități*, subliniază că „poate cea mai importantă responsabilitate a cetățenilor este să-și folosească în cel mai potrivit mod libertatea și să respecte drepturile celorlalți” (Myers, 1996, p. 7). Prin libertate înțelegem aici, pe de o parte, absența barierelor în calea acțiunii membrilor comunității, pe de altă parte, libertate înseamnă și capacitatea oamenilor de

[1] Director, Institutul pentru Filosofie și Politici Publice, University of Maryland, la data editării volumului.

a-și conduce singuri viața. Dacă viața fiecăruia dintre noi este legată de viața comunității în care trăim, a fi liber înseamnă a participa la conducerea treburilor acesteia. Cu alte cuvinte, libertate înseamnă și participarea la viața comunității, implicarea în leadership-ul comunitar.

O participare constructivă la viața oricărei comunități ține de capacitatea noastră de reflectare critică și creativă și de dorința noastră de a fi activi și responsabili. Participarea unei persoane la viața unei comunități depinde de nivelul educației civice, rezultatele procesului de învățare socială, nevoia demonstrării atât a spiritului de responsabilitate cât și a înțelegerii și manifestării respectului pentru valori împărtășite. Dar participarea mai depinde și de dorința de implicare socială și interpersonală plină de succes. Chiar și în aceste condiții, probleme personale și/sau de familie pot împiedica o persoană să fie activă și responsabilă în comunitate, cu consecințe pe termen lung mai puțin vizibile și/sau mai dificil de anticipat la momentul respectiv. În aceste situații, lipsa justificată a responsabilității individuale poate fi suplinită fie de responsabilitatea socială, fie de coresponsabilitatea socială.

Ar mai trebui să ținem cont aici de faptul că libertățile specifice politice ale democrației – cum ar fi libertatea de asociere – pot fi văzute atât ca un obiectiv principal de dezvoltare, cât și ca un instrument esențial prin care alte ținte ale dezvoltării (ca de ex. bunăstarea, creșterea economică, îmbunătățirea sănătății etc.) ar putea fi atinse în cel mai eficient mod. Acesta ar putea fi unul dintre motivele pentru care, în ultimul timp, aspectele politice ale participării s-au reconectat la dimensiunea ei de dezvoltare în cadrul democrației și cetățeniei. Modelul de democrație participativă, printre altele, permite cetățenilor să prioritizeze ceea ce este important pentru ei. Astfel, dacă există nevoi nesatisfăcute de către piață sau de către stat și „dacă interesele care leagă comunitatea nu sunt momentane, șansele dezvoltării sunt sustenabile” (Botezat, 2012, p. 47).

Așa cum susține John Dewey, democrația nu este numai o formă de guvernare, ci și un mod de viață, „ideea vieții proprii a comunității” (Myers, 1998, p. 22). Responsabilitate individuală, socială și coresponsabilitate socială se pot naște doar în comunități și doar într-o cultură care să le favorizeze apariția și dezvoltarea. Atât Montesquieu

cât și Rousseau, în prezentarea viziunii lor asupra democrației, au subliniat de la început prioritatea culturii asupra politicului, arătând că numai obiceiurile vitale unui grup social (*mores*) și condițiile culturale au alimentat spiritul democratic. Acest spirit democratic permite structurarea independentă și de jos în sus a organizațiilor societății civile. Iar aceste organizații, după cum a spus Vaclav Havel, „dau oamenilor posibilitatea să fie ei înșiși”, „inclusiv să fie creaturi sociale care doresc, în mii de feluri, să participe la viața comunității în care trăiesc” (Myers, 1998, p. 28).

Concluzii

Moștenirea noastră comunistă aduce în primul rând atenției, ca obstacole ale dezvoltării sectorului economiei sociale, problemele legate de solidaritate și participare socială. Colectivizarea și munca patriotică rămân asociate experiențelor negative din cauza impunerii lor de sus în jos, iar cuvinte ca *voluntariat* și *consens* au încă o conotație negativă după mai bine de 20 ani de democrație în România.

Comunitățile și participarea membrilor comunității la treburile publice au început să fie valorizate de organizațiile neguvernamentale prin activități de organizare comunitară și *leadership* comunitar, în contextul unei democrații participative.

Criza economică și cea socială pot oferi oportunități dezvoltării economiei sociale, dar este nevoie de un demers participativ, numit și ascendent sau de tip „de jos în sus”, care să pornească de la percepția nevoilor și transformarea lor în inițiative ale cetățeanului. În această direcție, democrația participativă ar putea fi o precondiție a succesului promovării și dezvoltării economiei sociale, cel puțin în țara noastră.

Bibliografie

1. Asiminei, R. (2012), Economia socială – delimitări conceptuale, *Revista de Economie Socială Nr. 1/2012*, Vol. II, Iași.
 2. Botezat, D. (2012), Instituțiile și dezvoltarea socioeconomică a comunității, *Revista de Economie Socială Nr. 1/2012*, Vol. II, Iași.
 3. Goodman, R. M., Speers, M. A., McLeroy, K., Fawcett, S., Kegler, M., Parker, E., Smith, S. R., Sterling, T.D., Wallerstein, N. (1998), Dimensions of Community Capacity in *Health Education & Behavior*, Vol. 25 (3), 258-278.
 4. Lijphart, A. (1999), *Modele ale Democrației. Forme de Guvernare și Funcționare în Treizeci și Șase de Țări*, Polirom, Iași, 2000.
 5. Loghin, D. coord. (2010), Povestea mea, succesul nostru. Manual participant, Vol. I, Editura și Tipografia PIM, Iași.
 6. Myers, S. (1996), *Democracy is a Discussion. Civic Engagement in Old and New Democracies. The Handbook*, Connecticut College.
 7. Myers, S. (1998), *Democracy is a Discussion II. The Challenges and Promise of a New Democratic Era. A Handbook*, Connecticut College.
 8. Neculau, A. și Ferreol, G. (1999), *Aspecte Psihosociale ale Sărăciei*, Polirom, Iași, 1999.
 9. Neculăesei, A.N., Prodan, A., Manolescu, I.T. (2012), Fundamentele sociale ale antreprenoriatului, *Revista de Economie Socială Nr. 3/2012*, Vol. II, Iași.
 10. Pascaru, Gh. și Doboș, A. (2012), Interviu cu Roxana Damaschin-Țecu, enterprise development director la NESST Europe, *Revista de Economie Socială*, Nr. 1/2012, Vol. II, Iași.
 11. Pitea, M. (2012), Interviu cu doamna Marieke Huysentruyt, coordonator academic SELUSI, *Revista de Economie Socială*, Nr. 1/2012, Vol. II, Iași.
 12. Zabratanska, K., Szadowska-Ciezka, A. și Krosniak, P. (2012), Inovații în economia socială poloneză. Bune practici: „Cooperativa” Cafe-Bookstore, *Revista de Economie Socială*, Nr. 1/2012, Vol. II, Iași.
- *** Centrul de Resurse pentru participare publică (2011), *Povești de Organizare Comunitară – sau cum oamenii obișnuiți fac lucrurile să se întâmple*, București.